

فهرست مطالب

۱	پیش درآمد: بستر اجتماعی و تاریخی
۱	جغرافیای سیاسی یونان باستان
۱۳	پراگش نظری عصر هخامنشی
۱۹	بهباش نخست: خرد ایونی
۱۹	گلفنار نخست: تالس میلتوسی
۱۹	زندگی نامه تالس
۲۳	موضع سیاسی تالس
۳۲	سیمای تالس نزد دیگران
۳۵	آرای تالس

۳۸	تبارشناسی آرای تالس
۴۰	گفتار دوم: آناکسیماندر میلئوسی
۴۰	زندگی نامه آناکسیماندر
۴۲	آرای علمی آناکسیماندر
۵۴	آرای فلسفی آناکسیماندر
۶۹	آناکسیماندر و مفهوم دادگری
۷۶	گفتار سوم: آناکسیمنس میلئوسی
۷۶	زندگی نامه آناکسیمنس
۷۸	آرای آناکسیمنس
۸۵	گفتار چهارم: هراکلیتوس افسوسی
۸۵	زندگی نامه هراکلیتوس
۸۹	آرای هراکلیتوس
۱۰۱	تبارشناسی آرای هراکلیتوس
۱۰۹	گفتار پنجم: کسنوفون کولوفونی
۱۰۹	زندگی نامه کسنوفون
۱۱۱	آرای کسنوفون
۱۱۲	گفتار ششم: هیپوداموس میلئوسی
۱۱۲	زندگی نامه هیپوداموس
۱۱۳	موضع سیاسی هیپوداموس
۱۱۸	گفتار هفتم: نقد خرد ایونی
۱۲۵	بخش دوم: خرد پوتاگوراسی
۱۲۵	پیش درآمد: زمینه تاریخی
۱۳۴	گفتار نخست: فرکودس سوروسی
۱۳۴	زندگی نامه فرکودس
۱۳۶	آرای فرکودس
۱۳۹	فرکودس و خرد ایرانی

۱۴۰	گفتار دوم: پوتاگوراس ساموسی
۱۴۰	زندگی نامه پوتاگوراس
۱۴۳	استادان پوتاگوراس
۱۴۷	موضع سیاسی پوتاگوراس
۱۶۹	محفل پوتاگوراسی های کروتون
۱۸۵	پوتاگوراس و اورفهای ها
۱۹۳	فرقه پوتاگوراسی
۱۹۹	پوتاگوراس و ریاضیات
۲۰۳	فلسفه پوتاگوراسی
۲۱۰	گفتار سوم: زنان پوتاگوراسی
۲۱۶	گفتار چهارم: هیپاسوس متاپونتومی
۲۱۸	گفتار پنجم: فیلولائوس
۲۱۸	زندگی نامه فیلولائوس
۲۲۰	آرای فیلولائوس
۲۲۲	گفتار ششم: آکمایون کروتونی
۲۲۴	گفتار هفتم: آرخوتاس تارتومی
۲۲۵	گفتار هشتم: نقد خرد پوتاگوراسی
۲۲۹	بخش سوم: خرد اتمیستی
۲۲۹	گفتار نخست: امپدوکلس آگریگنتومی
۲۲۹	زندگی نامه امپدوکلس
۲۳۳	ترجمه «پالایش ها»
۲۷۵	شرح «پالایش ها»
۲۹۱	گفتار دوم: موخوس فنیقی
۲۹۲	گفتار سوم: لوکیپوس میلئوسی
۲۹۳	گفتار چهارم: دموکریت آبدرایبی
۲۹۳	زندگی نامه دموکریت

۲۹۷ آرای دموکریت

۳۰۰ گفتار پنجم: فیلسوفان کافر

۳۰۷ بخش چهارم: خرد الثایی

۳۰۷ پیش درآمد: زمینه تاریخی

۳۰۸ گفتار نخست: پارمنیدس الثایی

۳۰۸ زندگی نامه پارمنیدس

۳۱۲ شعر «درباره طبیعت»

۳۲۵ رویکردها به دیدگاه پارمنیدسی

۳۳۱ شرح «درباره طبیعت»

۳۳۸ گفتار دوم: زنون الثایی

۳۳۸ زندگی نامه زنون

۳۳۸ آرای زنون

۳۴۱ گفتار سوم: ملیسوس ساموسی

۳۴۳ گفتار چهارم: نقد خرد الثایی

۳۴۷ بخش پنجم: خرد سوفیستی

۳۴۷ پیش درآمد: زمینه تاریخی و اجتماعی

۳۵۳ گفتار نخست: کوراکس سیراکوزی

۳۵۳ گفتار دوم: گرگیاس آگریگنتومی

۳۶۰ گفتار سوم: هیپاس الیسی

۳۶۲ گفتار چهارم: پرودیکوس کئوسی

۳۶۶ گفتار پنجم: هیپوکرآتس تسالیایی

۳۶۷ گفتار ششم: آنتیفون آتنی

۳۶۹ گفتار هفتم: سوفیست‌های معاصر افلاطون

۳۷۰ گفتار هشتم: نقد خرد سوفیستی

۳۸۳ بخش ششم: خرد آتنی

۳۸۳ پیش درآمد: زمینه اجتماعی و تاریخی

۳۸۳ تکلیف تاریخی کهن آتن

۳۸۹ اخلاق پارسی و اخلاق آتنی

۳۹۶ گفتار نخست: اسپاسیای میلتوسی

۳۹۶ زندگی نامه اسپاسیا

۴۱۶ اسپاسیا و سیاست

۴۲۵ گفتار دوم: آناکساگوراس

۴۲۵ زندگی نامه آناکساگوراس

۴۲۷ آرای آناکساگوراس

۴۳۳ گفتار سوم: آرخلاتوس

۴۳۵ گفتار چهارم: دیوگنس آپولونیایی

۴۳۶ گفتار پنجم: سقراط

۴۳۶ زندگی نامه سقراط

۴۴۵ سقراط و سیاست

۴۵۸ سقراط سوفیست

۴۷۴ سقراط محافظه کار

۴۸۱ خلق و خوی سقراط

۴۸۸ سقراط و برده داری

۴۹۲ برگ سقراط

۵۰۹ بخش نظری سقراط

۵۲۰ دعوی دینی سقراط

۵۳۵ سقراط و شاگردانش

۵۵۴ داری درباره سقراط

۵۵۷ گفتار ششم: شاگردان سقراط

۵۵۷ اودوکسوس و دیگران

۵۵۹ کسنوفون آتنی

فاندون الیسی ۵۶۲

اوکلیدس مگاریی ۵۶۵

آنتیستنس آتی ۵۶۷

آیسخینس سقراطی ۵۷۱

گفتار هفتم: نقد خرد آتی ۵۷۷

پیشینه نویسایی در آتن ۵۷۷

خرد در برابر سوفیا ۵۸۵

پی نوشت: نقد خرد یونانی کهن ۵۸۹

گفتار نخست: صورت بندی خرد اوستایی ۵۸۹

زمینه بحث ۵۸۹

صورت بندی خرد گاهانی ۵۹۰

صورت بندی خرد اوستایی ۵۹۳

صورت بندی خرد هخامنشی ۵۹۴

گفتار دوم: دین در خرد ایونی ۵۹۷

خاستگاه کفر یونانی ۵۹۷

نفوذ اندیشه ایرانی ۶۰۰

گاه شماری تاریخ خرد یونانی ۶۰۳

کتابنامه ۶۰۹

فهرست اعلام ۶۴۳

مقدمه

کتابی که در دست دارید، یکی از مجموعه نوشتارهایی است که روی هم رفته پژوهشی تاریخ مدارانه از سیر تحول اندیشه فلسفی در ایران زمین و سرزمین های همسایه را به دست می دهد. نخستین کتاب از این مجموعه، *زند گاهان* است که ظهور پرسش های فلسفی و آبارشناسی کهن ترین دستگاه منظم فلسفی را در متن *گاهان* (سروده های زرتشت) ردیابی می کند. کتاب کنونی از نظر تاریخی پس از *زند گاهان* قرار می گیرد و جریان ورود این اندیشه فلسفی به حوزه فرهنگ یونانی را بررسی می کند. در این کتاب تنها به اندیشمندان پیشاسقراطی پرداخته ام و خود سقراط را هم عضوی از این جرگه به شمار آورده ام. برای افلاطون و ارسطو، و همچنین بودا (که در فلسفی بودن اندیشه اش تردیدی نیست) کتاب هایی مستقل نگاشته ام که امیدوارم به زودی منتشر شود و به دست علاقه مندان برسد. خرد فلسفی امری سیستمی و شبکه ای پیچیده است که در لابه لای گفت و گوی اندیشمندان و میانه اختلاف نظرهای فیلسوفان، بر مرزها و گسل ها و شکاف های میان تمدن ها و ادیان و باورها می روید و می بالد. از این رو بحث های این کتاب وقتی بهتر درک می شود که بقیه بخش های این پژوهش نیز مورد توجه قرار گیرد. هرچند کتاب کنونی به طور مستقل هم خواندنی است و ماجرای تکامل اندیشه فلسفی یونانی را در آغازگاه مهم و چالش برانگیزش واکاوی می کند.

تاریخ اندیشه و به خصوص تاریخ فلسفه در زمانه ما با پیش داورها و بداهت هایی آلوده شده است که در بهترین حالت در نادانی و ناآشنایی با منابع کهن ریشه دارد. بخش عمده آنچه که زیر عنوان تاریخ فلسفه یا تاریخ اندیشه در دانشگاه ها تدریس می شود، فرهنگ یونانی عصر کلاسیک را آغازگاه پیکربندی فلسفه می داند و پیشینه این آرا و افکار

و چگونگی ورودشان به سپهر زبان و زیست‌جهان یونانیان را به کلی نادیده می‌انگارد. آماج کتاب خرد/یونی آن است که تبار ایرانی بسیاری از مفاهیم فلسفی و خاستگاه اساطیری برخی از ایده‌ها را در نخستین اندیشندگان و نویسندگان یونانی‌زبان تشخیص دهد و برجسته سازد. دلیل این کار هم آن است که بدون فهم سرچشمه‌های اندیشه‌ای که به خرد ایونی و فلسفه یونانی منتهی شد، اندیشیدن درست و عمیق به فلسفه ناممکن می‌گردد و بخش مهمی از تاریخ فلسفه در این شرایط ناممکن تحول یافته‌اند و بسا معانی و مفاهیم که در ابهامی برخاسته از این بی‌توجهی کژ و نارس مانده‌اند و بسا مفاهیم دیگر که به همین خاطر معناهایی تحریف‌شده و واگرا را بر خود حمل کرده‌اند.

تلاش من در پژوهش کنونی آن بوده که خاستگاه‌های اندیشه فلسفی نزد کهن‌ترین نویسندگان یونانی‌زبان را بر مبنای آثار خودشان (و نه تفسیرهای متأخرتر و تحریف‌های جدیدتر) بازسازی کنم. از این رو، اصل نوشتارهای اندیشمندان پیشاسقراطی منبع اصلی کارم بوده و برای آشنایی مخاطبان ایرانی با موضوع، بدنه آنچه از ایشان به جا مانده را با آوردن متن مرجع در همین کتاب به پارسی برگردانده‌ام و برداشت خود را با ترجمه‌ها و تفسیرهای رایج برابر هم نهاده‌ام تا داوری و ارزیابی پیشنهادهایم برای خواننده آسان‌تر باشد. با وجود این، از تفسیرها و نقل‌قول‌های متأخر نیز چشم‌پوشیده‌ام و خوانش‌های رایج از آثار این اندیشمندان را در گستره تاریخی پهناوری ردیابی کرده‌ام که مفسران مسلمان، نویسندگان مسیحی قرون میانه و پژوهشگران آکادمیک معاصر را در بر می‌گیرد. طبق روال مرسوم جهانی در کتاب‌هایی از این دست، به اصل متون کلاسیک سازگار با قراردادهای جاافتاده با شماره بند ارجاع داده‌ام و کتاب‌های نویسندگان مدرن را (باز طبق استاندارد معمول) با سال انتشار و شماره صفحه مشخص کرده‌ام. به ازای هر یک از آثار کلاسیک مهم نیز دست‌کم یک (و گاهی چند) چاپ معتبر و ترجمه مهم را در کتابنامه آورده‌ام، و برای این که مخاطبان ایرانی بتوانند به اصل متون راحت‌تر دسترسی داشته باشند، درباره متون دشواریاب کلاسیک نشانی اینترنتی متون را نیز در کتابنامه آورده‌ام.

در انجام این پژوهش از یاری و پشتگرمی دوستان و یاران فراوانی برخوردار بوده‌ام که از بیم سهوی و از قلم افتادن نامی از یاد کردن اسم‌هایشان چشم‌پوشم. با وجود این لازم می‌دانم از استاد گرانمایه دکتر پرویز اذکائی گرامی یاد کنم که این کتاب را با دقتی بی‌نظیر خواندند و پیشنهادهایی ارجمند دادند و اگر کسالتی که دست داد، بر ایشان دست نمی‌داد، سزاوار می‌بود که دیباچه این کتاب به قلم ایشان نوشته شود.

دیباچه روش شناسانه

ضرورت خواندن پیشینیان

یکی از راه‌های خواندن و فهم فلسفه آن است که فیلسوفی — معمولاً معاصر — را برگزینیم و با خواندن آثارش به پرسش‌ها و دغدغه‌های اصلی‌اش پی ببریم و در صورت امکان به پاسخ‌هایی شخصی و درونی برای آن دست یابیم. این روش مرسوم و معمول خواندن فلسفه در میان مردم است؛ یعنی معمولاً همه ما با علاقه‌مند شدن به نویسنده‌ای و خواندن آثارش به این قلمرو وارد شده‌ایم و چه بسا نویسندگانی که همین تمرکز بر اندیشمندان خاص و معمولاً معاصر را تا مرتبه تدوین نظریه‌ای شخصی ارتقا داده باشند. با وجود این، انگار این روش به‌تنهایی به درکی عمیق از مسائل فلسفه منتهی نمی‌شود. از سویی، می‌توان به متون یادشده نگریست و دریافت که برخی از مفاهیم ناهمیده طرح شده و برخی دیگر پیش‌فرض گرفته شده‌اند؛ یعنی اگر به متون فلسفی نوشته‌شده در یک افق همزمان با نگاهی نقادانه بنگریم، خواهیم دید که پیش‌داشته‌های نویسندگان در مورد بسیاری از مسائل و مفاهیم سطحی و نادرست است و بسا کلیدواژگان مهم که معنایشان، بدون کنکاش و نقد، معلوم و مشخص دانسته شده است. در میان کسانی که در روزگار ما در زمینه فلسفه قلم می‌زنند، نویسندگان ایرانی بسیاری داریم که به بیماری بسنده کردن به سخن معاصران مبتلا بوده‌اند و، به‌ویژه در کتاب‌های نوشته‌شده در دهه‌های سی تا پنجاه خورشیدی، این مرض هنجاری ناخوشایند تلقی می‌شود. در میان نویسندگان غربی نیز به چندین نام می‌توان اشاره کرد؛ در حال حاضر که این سطور را می‌نویسم، اسلاوی ژیزک به نظرم از همه برجسته‌تر می‌نماید.